

MÅNDAG • TISDAG • ONSDAG • TORSDAG • FREDAG • LÖRDAG

□ □ □ Vid de flesta torp har det funnits en liten täppa om än i all anspråkslöshet. Några äppelträd och krusbärbuskar, en syren och kanske lite blommor. En del av detta kan finnas kvar även vid torp som stått övergivna under lång tid. Olle Svedjemyr i Malexander har inventerat växter vid ett stort antal östgötska ödetorp. Tidigare avsnitt i serien om torprenovering har varit införda: 29/6 -90, 6/7 -90, 11/7 -90, 18/7 -90, 23/7 -90, 2/8 -90, 11/5 -91 och 17/5 -91.

Detektivarbete efter torpväxter

Vad är genuint och gammalt och vad är nyttillkommet i en mer än hundraårig trädgård? Frågade vi i ett tidigare avsnitt av torpserien (infört 17/5 -91). En fingervisning om vad som kan betraktas som "äkta" torpblommor kan vi få genom att studera floran kring gamla ödetorp som stått övergivna under en längre tid.

Olle Svedjemyr har gjort en botanisk inventering vid 63 ödetorp och torpgrunder i trakten av Malexander i södra Östergötland. Där har han kunnat kartlägga en flora av 44 olika odlade arter. De torp Olle Svedjemyr undersökt har stått öde mellan 50 och 100 år. Ett spännande detektivarbete!

— Det märkliga är att torp som övergavs omkring 1950 ofta hyser samma arter som de som stått öde sedan slutet av 1800-talet! säger Olle Svedjemyr. Någon verklig förnyelse av trädgårdarna har det av flera skäl aldrig blivit, konstaterar han. Torparen var fattiga och kunde knappast köpa nya växter. I stället bytte han med andra torpare i trakten.

Ursprunglig flora

Arterna Olle Svedjemyr fann är alltså odlingsrester av en ursprunglig och oför-

vanskad torpflora och har givit många värdefulla upplysningar till forskningen om vad som en gång odlats vid torpen. Arbetet är unikt vad gäller östgötsk torpflora.

Ett år med torpet

Impulsen till undersökningen fick Olle Svedjemyr för sex år sedan när han läste om ett likartat projekt i en annan del av landet. För ödetorpsfloran i Malexander var det här en sista minuten-insats. I dag finns inte mycket kvar sedan det rationella skogsbruket har gjort sitt. Skogen har tagit över. Kalhyggen har förändrat miljön.

Korsbärsvallning

Inte bara syren och krusbär utan en lång rad blommor av olika slag har dröjt sig kvar i snåren kring övergivna torp och raserade grunder.

— Sötkorsbär och krusbär, syren, apel och akleja, brandlilja och snöbär, pimpinello, häckspirea och vintergröna var torpträdgårdens karaktärsväxter ända till torpartidens slut, säger Olle Svedjemyr.

Vintergrönan kallar allmogens stundom pellevink, en försvenskning av engelskans "periwinkle". Torkade sötkorsbär använde torparmor vintern igenom till soppa och välling. De var mera ekonomiska än surkörs som krävde för mycket av det dyra sockret.

Parksmultron

Plommon och parksmultron fanns redan i slutet av 1800-talet, liksom stormhatt, pärlhyacint, myskmalva, såpnejlika och vårtörel.

— Pärlhyacinter fann jag bland annat vid torpet Lybäck som lades ner redan på 1880-talet och sen dess stått övergivet, berättar Olle Svedjemyr.

Den gamla läkeväxten mästerrot — "en urgammal odlingsrelik" — fann Olle Svedjemyr vid fem av de undersökta ödetorpen. Vid Skogstorp som stått öde sedan 1898 blommade den rikligt, något som kan anses ganska unikt. Mästerroten är nämligen en alpväxt med stora krav på klimat. Av allmogen tillskrevs växten märkliga egenskaper, berättar Olle Svedjemyr:

— Den gör blinda seende och döva hörande, sas det. Halta blir gående och gamla gubbar blir som ynglingar igen!

Uppgrävda växter

Torpväxter som kommit till under något senare tid är bland annat toppklocka, krastpilraa, rönnspirea och

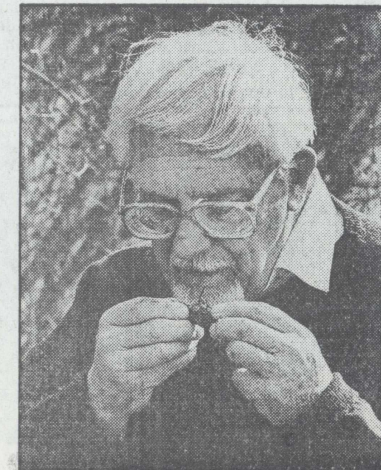
Foto: OLLE STRÖM

Den gamla medicinalväxten mästerrot förekommer vid åtskilliga ödetorp i Malexandertrakten. De exemplar Olle Svedjemyr har i sin trädgård blommar dock aldrig.

Mästerroten var allmogens universalläkemedel och botade snart sagt allt. Ända sedan 1600-talet har den använts för att bota allehanda krämpor hos boskapen.

växterna som ofta lockat me-

Mästerroten liknar rotselleri till doften konstaterar Olle Svedjemyr.

Fråga om din torptäppa

Det finns andra sätt att ta reda på hur din torptäppa sett ut: Fråga dem som minns!

Kontakter med dem som känner trakten kan ge mycket. Den vita jungfruosen vid vårt torp flyttades hit från ett gammalt skogstorp någon gång på 50-talet. Det fick jag mig berättat av Elvör Soneryd i Ljungsbro, vars mor bott på torpet under något decennium. Hon tog kontakt med mig sedan hon läst torpserien i Correspondenten.

Och plommonen, de var berömda för sin fina smak redan i början av seklet, berättade en annan sagesman, hembygdsforskaren Erik Karlsson i Ulrika.

Gulplommonen är dock inte självfertil som många moderna sorter. Pollenlämnare är bland annat krikon, som växer i väldiga snår på torpet.

Krikonen är små, runda och sötsmakande. Det senaste ganska ovanligt läser jag i Anton Nilssons bok: "Våra päron-, plommon- och korsbärssorter".

Vill du läsa mer?

Olle Svedjemyr: Ödetorpsflora i Malexander (artikel Svensk botanisk tidskrift 77(4) 1983 och 80(1) 1986) beskriver växtfynd från 63 ödetorp i trakten av Malexander.

Karin Berglund: Längtan om blommor (R&S, 1987) berättar underhållande och inspirerande om gammaldags blommor och torpväxter, ger historik och odlingsråd.

Ulla Beyron: Blommor från mormors tid (LT 1981) ger tips om växter som passar att plantera i torpträdgården likaväl som i sommarstugerabatten.

Birgitta Carlberg: Gömda växter i glömda trädgårdar. Om att bevara gamla kulturväxter (W&W, 1988), berättar om inventering av torpfloran vid ödetorp i Uppland.

Olle Svedjemyr har gjort en botanisk inventering vid 63 ödetorp och torpgrunder i trakten av Malexander i södra Östergötland. Där har han kunnat kartlägga en flora av 44 olika odlade arter. De torp Olle Svedjemyr undersökt har stått öde mellan 50 och 100 år. Ett spännande detektivarbete!

— Det märkliga är att torp som övergavs omkring 1950 ofta hyser samma arter som de som stått öde sedan slutet av 1800-talet! säger Olle Svedjemyr. Någon verklig förnyelse av trädgårdarna har det av flera skäl aldrig blivit, konstaterar han. Torparen var fattig och kunde knappast köpa nya växter. I stället bytte han med andra torpare i trakten.

Ursprunglig flora

Arterna Olle Svedjemyr fann är alltså odlingsrester av en ursprunglig och oför-

Ett år med torpet

Impulsen till undersökningen fick Olle Svedjemyr för sex år sedan när han läste om ett likartat projekt i en annan del av landet. För ödetorpsfloran i Malexander var det här en sista minuten-insats. I dag finns inte mycket kvar sedan det rationella skogsbruket har gjort sitt. Skogen har tagit över. Kallhyggen har förändrat miljön.

Körbsärvälling

Inte bara syren och krusbär utan en lång rad blommor av olika slag har dröjt sig kvar i snåren kring övergivna torp och raserade grunder.

— Sötkörbsbär och krusbär, syren, apel och akleja, brandlilja och snöbär, pimpinellros, häckspirea och vintergröna var torpträdgårdens karaktärsväxter ända till torpartidens slut, säger Olle Svedjemyr.

TELEFONPASSNING

Fast abonnemang eller tillfällig service
Svar med Ert företagsnamn

013-16 00 30
Meddelande Service AB

— Pärhyacinter fann jag bland annat vid torpet Lybäck som lades ner redan på 1880-talet och sen dess stått övergivet, berättar Olle Svedjemyr.

Den gamla läkeväxten mästerrot — "en urgammal odlingsrelik" — fann Olle Svedjemyr vid fem av de undersökta ödetorpen. Vid Skogstorp som stått öde sedan 1898 blommade den rikligt, något som kan anses ganska unikt. Mästerroten är nämligen en alpväxt med stora krav på klimat. Av allmogen tillskrevs växten märkliga egenskaper, berättar Olle Svedjemyr:

— Den gör blinda seende och döva hörande, sas det. Halta blir gående och gamla gubbar blir som ynglingar igen!

Uppgrävda växter

Torpväxter som kommit till under något senare tid är bland annat toppklocka, kvastspirea, rönnspirea och höstaster, liksom röda vinbär och rabarber.

Pioner och löjtnantshjärta, som allmänt räknas till de traditionella torpväxterna fann Olle Svedjemyr där emot inte på något ställe. Förmodligen därför att de hör till de mera spektakulära

sapnejuka och varieteter.

Mästerroten var allmogens universalläkemedel och botade snart sagt allt. Ända sedan 1600-talet har den använts för att bota allehanda krämpor hos böskapen.

växterna som ofta lockat mera sentida besökare att ta fram spaden.

Olle Svedjemys växtinventering har rätat ut många av de frågetecken som jag själv haft kring vad som är ursprungligt eller sentida i min egen torpflora. De nästan ogenomträngliga snöbärsbuskagen, den nästan exotiska rönnspirean, liksom häckspirean med rosablommade vippor är alltså inga nyttillskott utan ingår i gammal torpflora.

Olle Svedjemyr hittade snöbär vid torp som övergavs redan i slutet av 1800-talet. Vid varenda torpgrund i vår trakt växer väldiga snår av snöbär tillsammans med buskage av rosablommade häckspirea.

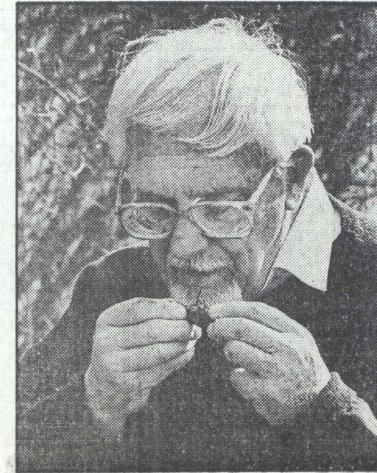
"Jordgubbarna" bakom vedboden som bara får blommor och inga bär är helt enkelt skildkönade parksmultron, gammal i odling på de östgötska torpen. Hanklonen gått ut sig och därmed utem blir pollneringen. Detta är

en mycket vanlig företeelse vid torpen:

— Kanske har torparmor grävt upp någon planta vid herrgården och då bara fått med sig honplantan, glissar Olle Svedjemyr.

Vårda traditionen

Med spänning har vi följt trädgårdsåret i vår torptäppa. Nu kan vi kanske våga oss på att komplettera. I bak-huvudet har jag ett citat ur Ulla Beyrons "Mormors blommor", en kär vän som

Mästerroten liknar rotselleri till doften konstaterar Olle Svedjemyr.

följt mig genom åren: "Sätt inte två dussin tagetes och tio petunior framför verandan i vår och plantera inte lökar av tjugo eldröda tulpaner i höst! Försök ordna en riktig gammaldags bondblommig list i stället..."

Forska i trakten, samla frön och tigg skott. Kanske har du dem redan, de gamla torpväxterna, om du är försiktig med spaden. Var rädd om det genuina.

INGA WALLENQUIST

Vill du läsa mer?

Olle Svedjemyr: Ödetorpsflora i Malexander (artikel Svensk botanisk tidskrift 77(4) 1983 och 80(1) 1986) beskriver växtfynd från 63 ödetorp i trakten av Malexander.

Karin Berglund: Längtans blommor (R&S, 1987) berättar underhållande och inspirerande om gammaldags blommor och torpväxter, ger historik och odlingsråd.

Ulla Beyron: Blommor från mormors tid (LT 1981) ger tips om växter som passar att plantera i torpträdgården likaväl som i sommarstugorabatten.

Birgitta Carlberg: Glömda växter i glömda trädgårdar. Om att bevara gamla kulturväxter (W&W, 1988), berättar om inventering av torpfloran vid ödetorp i Uppland och Småland. Innehåller dessutom fylliga växtbeskrivningar och historik.

Birgitta Carlberg: De glömda trädgårdarna (uppsats i "Den otvivelaktiga ögontrösten", Riksförbundet för hembygdsvårds årsskrift 1985)

Anton Nilsson: Våra päron-, plommon- och körsbärssorter, Nordiska genbanken 1989

Anton Nilsson: Våra äpplesorter, Nordiska museet, 1986.